

1860 Legdeordningen i gamle dager

I de siste årene har jeg besøkt Gunhild Flaaum på Hegratunet noen ganger, berikende stunder i lag med ei vakker eldre dame. Meget oppegående og klar til det siste. Dessverre døde Gunhild Flaaum den 5. mars 2013, nær 95 år gammel. Med henne forsvant en stor "historieforteller". Jeg var så heldig å sikre meg litt av det Gunhild satt og noterte noen mørke vinterkvelder. Mye av det hun fortalte skal jeg selvsagt ikke trykke, det er stoff som en ikke trykker av ulike hensyn, men som er verdifull last å ta med seg for slike som meg. Noen uker før Gunhild døde ringte hun og sa at jeg måtte ta en tur igjen, for hun hadde skrevet ned "historia" hun fortalte meg forrige gangen, og mente at den burde trykkes for den oppfostrende slekt. Her følger Gunhilds egne ord, skrevet av henne direkte ned med fin håndskrift, uten rettetast eller viskelær.

Gunhild Flaaum høsten 2012

En gang i gamle dager var det en meget snørrik og kald periode her i landet. Folk hadde lite å leve av og dødeligheten var stor.

Det var ikke særlig med medisiner og folk hadde liten evne til motstand. Munkene i Mellomeuropa kom med ei rotfrukt de kalt for potet. Den var et godt matemne og hadde litt næring. Denne rotfrukta, som muligens kom fra Søramerika, ble spredt verden over og noen hevder det var prester som var satt til å lære folket å dyrke og tilberede den. Det het seg at poteta gjorde at folk levde lenger, men samtidig som folk ble eldre, syke og alene ble det flere som ikke var i stand til å klare seg selv. Dette førte til at de fremste menn i bygda gikk sammen med presten i et møte, hvor det ble utformet et system basert på det som ble hetende legdelova. Den gikk ut på at folk som trengte understøttelse skulle bo gratis på gårdene. Hadde gården kun lite jord, skulle de ha folk på legd i ett døgn. Hadde gården mer jord, skulle de ha folk hos seg i tre døgn, og de største gårdene skulle ha dem i fem døgn. Til loven ble det hengt på en bestemmelse at dersom en på legd døde på gården, måtte gården koste på kiste og besørge at vedkommende ble gravlagt på en skikkelig måte og at de nærmeste fikk en "høytidsstund" med god mat og drikke den dagen.

Fra gård til gård på legd

Som vi forstår ble dette en stor byrde for bygdefolket, og med begravelsen i tillegg – var det selvsagt om å gjøre å unngå at legdefolket døde mens vedkommende var på legd. Derfor ble ofte meget syke og gamle sendt ut i kulda og snøen. Folk på legd var nok ikke særlige velkomne. De ble i mange tilfeller lagt på fjøslemmen. Det var nok ikke det verste stedet, da varmen fra dyrene dempet kulden. Verre var det trolig på et iskaldt loftsrom med lite sengetøy.

Min oldemor fortalte om et ungt ektepar som kom hit og fikk leid seg et stykke jord øst for Ulstadvatnet, med rett til å fiske og med jakttillatelse i deler av skogen. De bygde seg et lite hus, og etter en tid fikk de dyrket seg litt jord hvor de fikk sådd korn. Og av presten fikk de noen settepoteter, som ga en liten potetåker. Sammen med jakta og fiske hadde de det ganske så bra. De fikk tre barn, to jenter og en gutt. Mannen arbeidet også i bygda og tjente litt penger på det. Dette var på den tiden at tuberkulosen herjet i landet og smittet så utrolig mange. Mannen som arbeidet nede i bygda, fikk også sykdommen med hjem og snart hadde de den alle fem i den lille stua ved Ulstadvatnet. Mannen døde først, og straks etterpå også de tre barna. Mora var sterkere og levde en tid med sykdommen, men greide ikke å forsørge seg selv, samt hadde ingen til å hjelpe seg. Hun kom derfor på legd.

Med så mye snø og kulde fikk ikke bygdefolket opp graver til sine døde. De døde ble lagt i en stor kjeller som de bygde opp av stein. Her ble kistene til våren. Denne steinkjelleren lå på Ulstadgården. Folk var på den tiden så overtroiske at de fikk beskjed om å gjøre korsets tegn når de gikk forbi kjelleren, ellers ville de dø om natta. Dette ble ei plage for folk. Kona som ble sendt på legd het Cisilie. Hun kom først til et lite gårdsbruk som het Ulstadmoen. Der skulle hun være i ett døgn. Siden skulle hun til begge de to Ulstadgårdene i tre døgn hos hver. Neste gård i ordningen lå langt unna. Det var den mellomste Husbyngården, hvor min oldemor var husfrue. Cisilie skulle være under oldemors stell i tre døgn. Cisilie kom dit utpå kvelden. Da var hun så oppøst i hoste og gråt at hun hadde vondt for å snakke. Hun hadde syndet, sa hun. Hun hadde glemt å gjøre korsets tegn da hun gikk forbi likkjelleren. Min oldemor sa at det sto ikke noe om det i bibelen, og ”død skal vi alle”, sa hun - så kona fikk ta det helt med ro. Oldemor smurte på to brødsriver til legdkona som hun fikk sammen med et krus med varm melk. Kona gjorde som oldemor sa og spiste maten sin. Hun var nå så trett at hun ba om å få legge seg. Oldemor var glad for det, for hun var redd for smitte da kona

En vasket ut ei som hadde dødt på legd

fortsatte å hoste. Oldemor tok på seg et stort frakkeforkle og fulgte kona på loftet. Der hadde de et lite rom som murpipa gikk tvers igjennom og avga litt varme, slik at det aldri var helt kaldt der. Da oldemor kom ned igjen tok hun av seg forkledet og vasket seg godt før hun laget kveldsmat til sine. Om morgenen var hun tidlig oppe og gjorde unna fjøsstellet. Etterpå kokte hun urteté som hun gikk opp til legdekona med. Men da var kona død. Oldefar var snekker og hadde gjemt unna en del fine bord til kister til seg og kona. De brukte å gjøre det på den tiden, slik at de hadde alt klart når tiden kom. Oldefar tok noen av disse og snekret ei kiste til Cisilie. De la henne i kista, men hadde ikke hest, så de måtte låne hest og slede av naboen. Oldefar kjørte så kista til likkjelleren, hvor Cisilie skulle ligge til våren kom med ufrosset jord.

Oldemor tok madrassen og den gamle fellen og bar det hele ut og tente på. Senga vasket hun grundig, likeledes det av sengetøyet som kunne vaskes – alt annet la hun på bålet. Det var nok ikke alle som var like nøye som oldemor, men så fikk heller ingen av hennes sykdommen.

Da våren kom ble det kastet opp graver til alle kistene fra likhuset, og i samlet rekke ble alle kistene kjørt til kirkegården, hvor de ble nedsatt med en gang. Inne i kirka holdt presten en preken for gravfølge. Deretter gikk de ut og presten holdt en liktale for samtlige som ble gravlagt med påfølgende korte andakt. Så kjørte de hjem hver til sitt. Cisilie hadde ingen slekt, så oldeforeldrene mine ba åtte av de nærmeste naboene til en ”høytidsstund”. Det ble servert rømmegrøt med ett krus øl til, og litt flatbrød og spekemat til slutt. Det var den maten som ble brukt til dette, sa hun. Vi skal ikke være så snare til å laste denne loven. På den tiden var Norge et meget fattig og kaldt land. Ofte ble det dyrket skadet av frostnetter og de fleste hadde nok med seg selv. Derfor ble legdeordningen en stor belastning for samfunnet, men selvsagt verst for de som måtte på legd. Mange klager i dag, derfor har jeg skrevet dette. (Gunhild Flaaum).